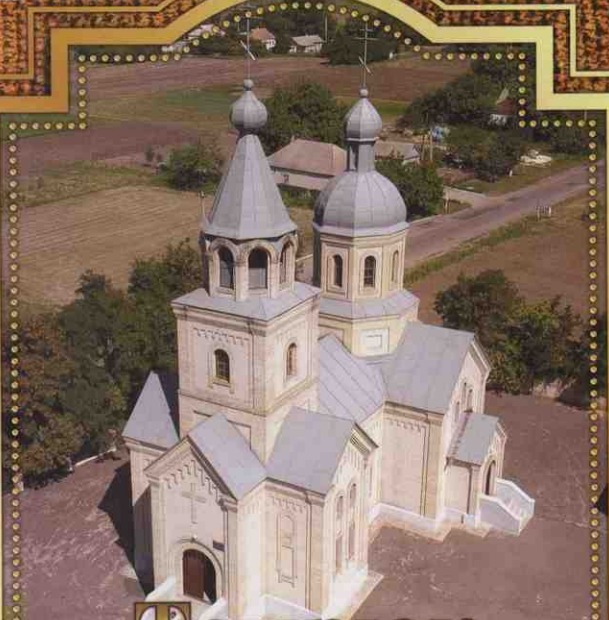

B 4553
9(с2)
Т-327

Темрюк і темрючани

*Літопис села
у світлинах і документах*

Архівна довідка

Казенное село Темрюк при фетке Темрюк
Екатеринославской губернии- II, Александровский уезд —
стан 3 расположено на новом Мариупольском тракте, 132
версты от уездного города
Александровск, 425 дворов, 1 православная церковь, населе-
ние мужского пола -1559, женского пола-1546.

(Список населенных мест Мариупольского уезда,
Екатеринослав, 1863, с.33)

Розбудова села та життя темрючан у ХІХ сторіччі

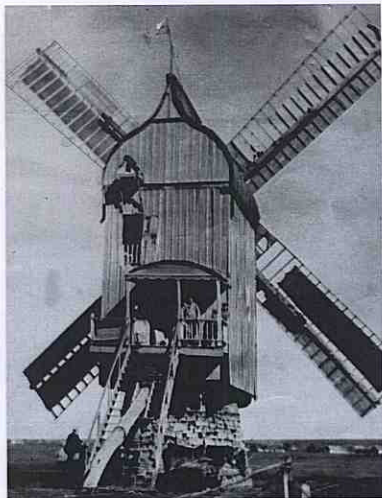
Спочатку село забудовувалось хаотично, вулиць не було. Поселялися де хто забажає, кутками по декілька хат поруч, переважно родичів. Росіяни оселилися у південній частині села, а у північній частині - українці. Хати мали свої особливості: дахи були довші за стіни на 1-1,5 метри, фронтони яких спирались на дерев'яні стовпи. У 30-40 -х рр. ХІХ ст., коли поселенців стало багато, а в селі з'явилася місцева влада, стала проводитися планова забудова села вулицями.

Освоєння земель під рілля йшло поступово, відповідно до набуття досвіду організації землеробства та вдосконалення сільськогосподарських знарядь виробництва. Переселенці з Правобережної України перенесли у Приазов'я свій досвід вирощування зернових культур. Восени селяни орали землю, навесні сіяли зерно вручну (по багнюці, щоб зерно «провалювалось у землю»), потім поле боронували. Косили хліб серпами, косами, а молотили кам'яними катками, у які впрягали коней. Безкінні селяни молотили дерев'яними ціпами, а віяли зерно «на вітер».

У селі Темрюк було розвинене мукомольне виробництво. До кінця XIX ст. в селі працювало 24 млини. Важливою галуззю сільського господарства було тваринництво, розвивались садівництво та бджолярство.

Переселенці почали удосконалювати ремесла в селі Темрюк. Розведення великої рогатої худоби, коней та овець сприяло розвитку кустарного шкіряного виробництва. Найкращими майстрами з обробки шкіри в селі Темрюк були майже усі покоління Кірюшкіних. Не відставали від них і сини Лепехіна Харлама Кіндратовича: Гаврило, Алік і Петро. Лепехіни не тільки добре вичиняли шкіру, але і шили чоботи, були найкращими садівниками, землеробами та пасічниками села.

Кращими ковалями Темрюка вважали: Мартиненка Макара Івановича, Депутатова Івана Макаровича, Жукова Івана Калістратовича. Огорожа для Свято – Іллінської церкви, що була виготовлена у XIX ст. ковалями Темрюка, прикрашає храм в селі Темрюк до наших днів.

Один з 24 —х вітряків с. Шемрук

Майстерня тоботарів с. Шемрок

Умінням робити діжки та інші вироби з дерева славилися багато чоловіків села. Тут працювало реальне ремісниче училище, де навчали хлопчиків виготовляти віконні рами, двері, столи, стільці та інше. Найкращими майстрами села були: Коротков Трохим Іванович, Стеценко Антон Григорович, Галкін Григорій Омелянович, Голубов Василь Андрійович, Храмов Оверіян Миколайович та ін. Вправні каменярі села виготовляли молотильні катки, жорна, кам'яні корита та інше.

Родина малоземельних селян Папсуєвих з Курської губернії на початку XIX ст. у степах Приазов'я отримала стільки землі, скільки могла обробити, а саме 1,5 гектара. У перший же рік Папсуєви заклали сад на 60 сотках, висадили саджанці яблунь, слив, вишень, абрикос і навіть персиків. Згодом розпахали ще 50 соток під городину. У той же рік родина отримала такий врожай пшениці, якого вони споконвіку не бачили на курських землях. За короткий час вони збудували кам'яний будинок 20 сажень у довжину, придбали тяглову силу, сільськогосподарський реманент.

Ткацтвом та вишиванням займалися усі темрюцькі жінки, як з числа українських, так і російських переселенців. Жінки

виросували льон, коноплі та використовували їх як сировину для виготовлення тканини. Пряли нитки також і з овечої вовни.

Російські землевласники мали великі володіння з південного боку Темрюка, а з півночі простягалися землі німецьких колоністів (Великий Венгер, Малий Венгер, Шоста, Сьома та Восьма колонії).

Жінки родини Храмових

Підружся темролан

Родина Шуф Петра Васильовича

Родина Воєнко Захара Павловича

Парубки с. Темрюк

Родина темрючан

З початком селянської реформи 1861 р. селяни ставали юридично вільними, але вся земля залишалась у власності поміщиків. Селяни продовжували платити оброк або виконувати барщину до переходу на викуп. Для викупу держава у допомогу селянам надавала позику на 49 років. Державні селяни с. Темрюк, згідно до Положення 1866 р., отримали у суспільне користування – 12614,2 десятин землі. Це були ділянки у середньому по 8 десятин на ревізку душу. При волості працювала земельна комісія. Землі наділяли селянам чоловічої статі.

З 1890 р. щорічно 6 вересня у Темрюцькій волості проводився триденний Воздвиженський ярмарок.

У II половині XIX ст. у сільських місцевостях створювалися волості, що об'єднували декілька сіл з населенням від 300 до 2000 осіб. Загальні та господарські справи вирішувалися на сільських зборах, на яких обирали сільського старосту і волосного старшину. Найбільше село ставало волосним. У ньому затверджувалося волосне правління і волосний суд. Село Темрюк стало волостю Маріупольського повіту Катеринославської губернії. У волості

працювали представники влади: староста, секретар, урядник. Першим старостою села Темрюк був Мих. І. М., урядником Чебурашін І. Д., секретарем Писаревський.

Однією з реформ наприкінці ХІХ ст. була військова, згідно якої рекрутські набори в армію замінялися загальною військовою повинністю. Згідно нових вимог, усі чоловіки нашого краю ставали військово зобов'язаними. У 1874 році були сформовані 28 військово-кінських дільниць і 4 дільниці з призовними пунктами, в т.ч. і в селі Темрюк.

Будівля Темрюцької волості

Перша дерев'яна церква Звудована в с. Темрюк у 1865 році

У 1865 р. в с. Темрюк була збудована однопрестольна церква. У 1896 році на пожертви вірян збудований кам'яний храм, в ім'я Святого Пророка Іллі. У храмі зберігалися святі мощі, прихилилися до яких йшли паломники.

Місцевий мешканець Пашукевич В.В. у своїх спогадах згадував: «Церковь была каменная, с металлической кованой оградой на гранитных столбах. Стены церкви были кирпичными, толщиной около 1 метра. Пол был из дубовых брусьев 350 x 350 мм. На внутренней части купола на голубом фоне – фигура ангела белого цвета с распростертыми крыльями. Церковный хор был профессиональным, все пели по нотам. Регентом в конце 19 века и до революции был Жулев...»

При Іллінській церкві в с. Темрюк працювала церковноприходська школа, де діти (переважно хлопчики) навчалися читанню, письму, основам релігії.

Свідчення про закінчення церковно – приходської школи.

Кам'яний храм Пророка Іллі збудований в с. Шемрок у 1896 р.

Досить популярними у мешканців нашого краю у кінці XIX - на початку XX ст. були паломництва до святих місць Єрусалиму. Особи, що здійснювали прощу, користувались особливою повагою односельців. Одним з таких прочан був темрючанин Демид Волков.

Родина Ваткових

Хористи Ілїнської церкви

Відомості церковних архівів

Праздныя места вторых священников и вторых псаломщиков Мариупольского уезда, в селе Шемрюке при Ильинской церкви, мурманского пола 2736 душ и земли 151 десятина...
(ЕЕВ от 1 марта 1890 г. №5 - с. 840)

Утверждены в должности председателя и членов церковно-приходского попечительства к Ильинской церкви села Шемрюка: председатель — местный священник Василий Прусминский, и членами — крестьяне Профим Сурятин, Андрей Шаульский, Косыма Хлюбов, Борис Фрибнев, Стефан Шалкайев, Пётр Нихаев.

(ЕЕВ от 1 июня 1890 год №11 - с. 1115-1116)

У 1878 р. була організована робота 5 лікарняної дільниці в с. Грюнау (сучасний центр с. Розівка), до складу якого входило і с. Темрюк. У 1878 р. в с. Темрюк працювали фельдшери Ф.А.Брамов, А.А.Овчаренко. Постійний фельдшерський пункт у селі був організований у 1888 р., яким до 1892 р. керував І.І. Петров. Дільнична лікарня в с. Темрюк була відкрита у 1898 р.

У 1868 році почала працювати перша школа в с. Темрюк, яка розміщувалась у пристосованій будівлі. Школа була переповнена, у 3-х класах навчалися до 90 учнів. Піклувальник Темрюцької школи, землевласник Петренко К.Я. звернувся із клопотанням до земства щодо будівництва нової школи в с. Темрюк. Протягом року нова школа була збудована. І 13 червня 1871 р. відбулось її урочисте відкриття. У 1873 -74 навчальному році в школі навчалось 140 учнів (115 хлопчиків і 25 дівчат), яких навчав 1 законовчитель і 1 учитель. Серед 48 сільських шкіл повіту за чисельністю Темрюцька школа посідала третє місце, а серед 23 шкіл у російських поселеннях – перше місце. На засіданні Маріупольської Училищної Ради від 20.04. 1874 року Темрюцька школа визначена як найкраща серед початкових училищ Маріупольського повіту.

4 червня 1875 р. школа с. Темрюк була затверджена Міністерством народної освіти, як двокласне Міністерське зразкове народне училище.

Будівля 2-класного Міністерського народного училища с. Темрюк

Лист — Запрошення Корфу М.О. від Петренка К. Я.

«Высокоуважаемый Николай Александрович! Так как бывший в селении Шемрюк дом, в котором помещается сельская школа, за постепенным прибавлением ежегодно учеников, оказался неудобным... намет постройкою изживением местного общества, новый каменный дом, который к настоящему времени со всеми внутренними для школы принадлежностями окончен. Обряд освящения этого нового дома назначен на 13-е число предстоящего июля месяца. Состоя в качестве попечителя произведенной постройки, по совещанию с местным сельским обществом, признаем справедливым покорнейше Вас просить, как истинного благодетеля делу народного образования, не откажетесь пожаловать ко времени освящения упомянутого дома на означенное 13-е число июля в селении Шемрюк и принять участие в этом торжественном для нас празднике. При истинном моем к Вам почитании имею честь быть Ваш покорнейший слуга Корнелий Петренко. Июнь, 27 дня 1871 г. с. Шемрюк»

Щеголев Костянтин Дмитрович - перший директор
народного училища с. Шемрюк.

Подрусієля Щеголевих, фото 1887 року

Кутебські замітки

Інспектора народних училищ Мариупольського уряду
постійного учбово-виховного дала вь осмот-
ренихъ нхъ школахъ, сообщившихъ учащихъ для
свідѣнія и руководствъ.

№ 1.

(8—19 декабря 1909 года).

Тернопольское школьное министерство уведомле

Еще разъ ради ясности заявить, что ут-
верено по своей издательской постановки училища
въ уездѣ. Въ этомъ училищѣ и отдѣлахъ дѣтей
и речитъ за счастье присутствовать тамъ на
урокахъ и преподавателямъ. Тамъ все хорошо
и великая чистота и порядокъ, и препода-
ваніе, исполненіе прекрасно поставленное ме-
сто, учебники для дѣтей, и подготовка
учащихъ, и масса самобытныхъ учебныхъ
пособій и принадлежностей.

Заведу. Близко въ Тернопольскомъ министер-
ствѣ, училищѣ послать такъ, какъ выгдѣ-
въ другимъ училищамъ. Это въ 1 отдѣленіи
знаютъ все объ организаторскихъ работахъ, и
хотѣть, какъ быть наилучшимъ исполненіемъ со-
мнѣно, съ благодарностью.

Пожалуй, а, что не стану тамъ, г. Жу-
ковскій, съ его хулиганствомъ, поставившимъ
коррѣкцию шестилѣтнимъ дѣтямъ.

Считаю пріятнымъ дополнить выразить отъ
лица службы благодарность участ-
ствующимъ членамъ Комитета, Константину
Дилевскому, Трофиму-у, образованному педа-
гагу, грамотному администратору и неуто-
мленному организатору школьного дѣла; за это
исполненіе задачъ по училищу, а равно и той
достойнымъ сотрудникамъ, помощнику завед-
ующаго въ Василіи Пруцкому, г.у, Ко-

питу и Масленкину и г-нѣ Трофимовой.

Тяжело было на духѣ, когда я возвра-
щался домой послѣ съезжаннаго мѣся
школы. Дѣ. жаты, мѣло, — дѣловой, не
очень-таки, — разсудили къ дѣлу посто-
янно, но лѣтѣ, в. вѣдѣншіи, которыхъ по
поговоркѣ, какъ въ лѣнѣ хлопотѣ, знаю бы
день проходилъ. Простой не стаетъ, гдѣ
шнть, не сонидя сначала мѣри и не са-
лужи мѣриномъ, а учитель, «ронсать» дѣ-
скую душу не мѣри, и не прѣмѣри, — безъ
вѣска подготовленіи идти въ классъ и видѣть
замѣта такъ, какъ возмѣтаетъ «масуръ». У
всегда матерного, есть, необладимый ин-
струментъ, а много для выдѣленіи, учащихъ,
интересующихся и спѣшащихъ за общей и
персональной педагогической литературой?
«Зачѣмъ оно, — такая вещь тутъ?»

Тяжело, невозможно тяжело прѣбывать
къ тѣмъ-то училищѣ, отъ дѣловости, но
къ концѣ-концѣ, это — единственный способъ
освобожденія школы отъ дѣла г.у., которая
никогда не жутитъ, или не хотѣтъ, помочь
никъ бы того простого, давно, извѣстнаго и
обязательнаго для нихъ, правды, что безъ
подготовки не урскъ идти нѣтъ.

Инспекторъ г.у. Нелюдовъ.

Замѣтки инспектора народныхъ училищъ Мариупольскаго повіту Нелюдова про Шемфольскѣ училищу

Діти та вчителі Шемфольського училища, 1913 р.

Шклярфі Шемфурького убілшшу, кінець ХІХ ст.

У 1894 році в селі була відкрита ще одна початкова школа, якій у 1912 році було присвоєно ім'я Михайла Іларіоновича Кутузова (на честь 100 – річного ювілею Вітчизняної війни 1812 року).

Випускний 5 клас, 1917 р. с. Шемфурьок

Похвальний лист Кірушкіна Ф.І., 1912 р.

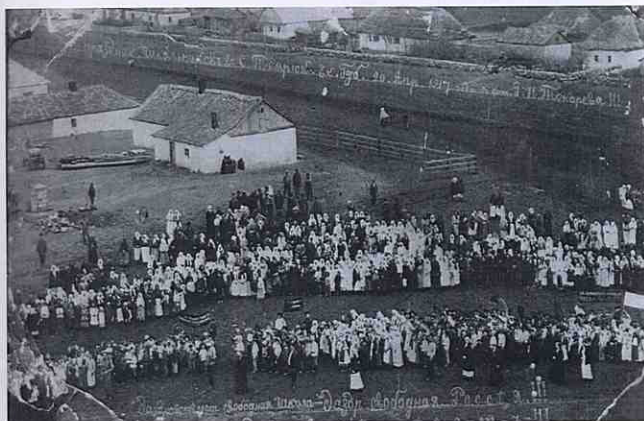
Свідѣство Боненко В. К. про закінчення Шклярсько-мехроіантського Міністерського народного училища, 1911 р.

Свідѣство Кірушкіна Ф.І. про закінчення Шклярсько-мехроіантського Міністерського народного училища, 1913 р.

Посвідчення Губ'я П.О. про закінчення Темрюцького I публичного народного училища, 1917 р.

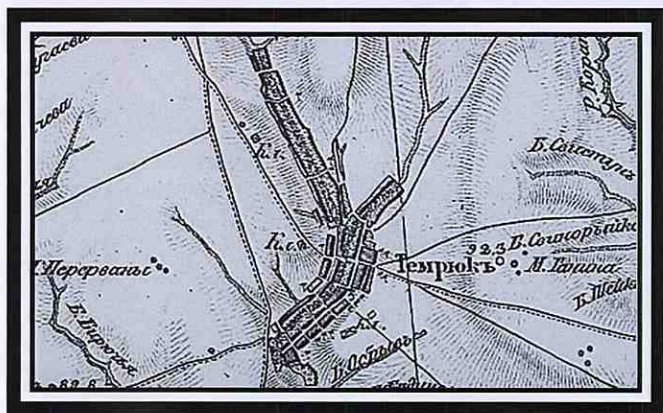
Свято школярів с. Темрюк, 20 червня 1917 р.

На початку ХХ ст. Темрюк, який простягався на 7 км, був одним з найбільших сіл Маріупольського повіту.

У 1902 році церкви с. Темрюк належало - 219,5 десятин землі, поміщикам - 9352, 15 десятин, селянам - 12614,2 десятин.

Село Темрюк на початку ХХ ст.

Село Темрюк на мапі Маріупольського повіту 1 половини ХХ ст.

*Арендніе цены на Землю
За 1 десятину в 1910 году*

Земля худшого качества:

пахотная — 18,50, пастбища—30.

Земля лушшего качества пахотная—22,50, пастбища—35,00

*В списках населенных мест Мариупольского уезда
за 1911 год значится Темрюкская волость с селами: Темрюк,
Захарьевка, Бодаровка Сурженая.*

Народонаселение на 01.01.1911г. Темрюкская волость:

*число дворов — 1335, мужчины — 5279, женщины — 5195, всего
— 10474.*

*(Список населенных мест Мариупольского уезда,
Екатеринослав, 1911, с.22,24)*

У 1902 р. Темрюцька лікарняна дільниця обслуговувала 14749 осіб у радіусі 18 верст. Штат амбулаторії складали: лікар, фельдшер, акушерка. На потреби дільниці у 1903 р. було витрачено 2553 руб. 44 коп.

З 1903 р. в с. Темрюк працювали дитячі літні сезонні ясла. Завідувачкою яслами була призначена В.А. Газадінова. Ясла працювали 26 днів, відвідувало їх щоденно 75 дітей. Вартість утримування 1 дитини із харчуванням складала 18,5 копійки.

На початку 1912 р. в с. Темрюк відкрилася лікарня на 24 ліжка. До складу лікарняного комплексу входили: поліклініка, два лікарняних корпуси (один з яких інфекційний), кухня, житловий будинок для медперсоналу, господарче подвір'я, водокачка. З 25 липня 1911 р. лікарнею завідував Челебієв Микола Мартинович, який помер у 1919 р. від тифу, рятуючи односельців під час епідемії.

1-й корпус лікарні с. Шемрок

Челебієв Микола Мартинівич - 1-й головний лікар Шемроцької лікарні

Лівінєв М. - фельдшер Шемроцької лікарні